

Vuk'uzenzele

Yi humelerisiwile hi: Vufambisi bya Mfumo bya Vuhlanganisi na Mahungu (GCIS)

English/Xitsonga

Nyenyenyana 2022 Nkandziyiso 2

Vaendli va vukungu-ndzwanana bya COVID-19 va xupuriwa

Vanhu na tikhamp-hani leti nga khumbeka eka vukungundzwanana bya mayelana na makumele ya mfumo ya tinhundzu na vukorhokeri bya vuvabyi bya Khoronavhayirasi

(COVID-19) va nyikiwa vutihlamuleri bya swendlo swa vona.

Xiviko xo hetelela xa Yuniti ya Vulavisi byo Hlawuleka (SIU) xa ku lavisisiwa ka swihello swa mayelana na matirhiselo yo biha ya

nkwama wa COVID-19, eka swiyenge hinkwaswo swa mfumo na le ka swiyenge swo ka swi nga ri swa mfumo xa ha ku pfumeleriswa ku va xi humesiwa xi voniwa hi vanhu hinkwavo hi Presidente Cyril Ramap-

hosa.

Xiviko i goza ra nkoka ro lwisana na vukungundzwanana ni mafambiselo yo biha eka swiyenge swa mfumo na swo ka swi nga ri swa mfumo, a vula tano. Hi Mawuwani 2020, Presidente Ramaphosa u pfumelerile vulavisi bya SIU.

Hi nkarhi wolowo, u boxile ku tiboha ka yena leswaku loko SIU yo kuma vumbhoni bya leswaku ku endliwile nandzu wa vugevenga, yi ta boheka ku hundzisela vumbhoni eka Matimba ya Vuchuchisi bya Rixaka (NPA).

SIU yi tlhele yi nyikiwa mpfumelelo wo fikelela xiboho xa nawu xo tlheriseriwa endzhaku eka ku vaviseka kumbe ku lahlekeriwa loku mfumo wu nga va na kona.

Leswi nga kumiwa hi xiviko

DSIU yi lavisisiwe tikontiraka ta 5 467 leti nga nyikiwa

vanyiki va vukorhokeri va 3 066, ta ntsengo wa R14.3 wa tibiliyoni.

Vulavisi bya tikontiraka ta 4 549 ti fikisiwe emakumu, naswona 2 803 wa tona ti kumiwile ku va ti nga fanelanaga. Tikontiraka leti ti fikelela eka 62% wa vulavisi lebyi nga fika emakumu.

“Vulavisi lebyi byi kongomisiwe eka vanhu ni mihlangano leyi a yi tshemba leswaku yi nga tirhisa nkarhi wo va rixaka ri nga tshamisekanga kahle hi ndlela yo biha ku tifumisa no fumisa lava va nga kucetelana na vona ku tirhisa swipfuno swa mfumo hi ndlela yo biha,” ku vula Presidente.

U engetele hi ku boxa leswaku a swi amukeleki leswaku tikontiraka to tala hi mukhuva lowu leti fambelana na ku ponisa vutomi na ku sirhelela tindlela to tihanyisa a ti nga fanelanga, ti nga ri enawini no va ta vuxisi.

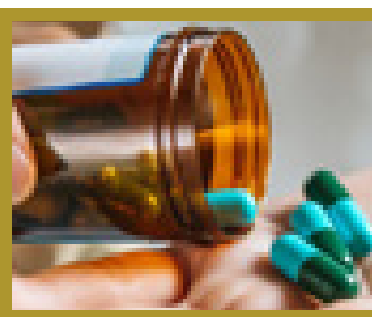
“Vulavisi lebyi byi komba ku tiyimisela ka hina ku herisa vukungundzwanana ni ku tirhana na vaendli va byona,” ku vula Presidente Ramaphosa.

Swi ya emahlweni eka pheji 2

Swikombiso swa vuxolwe

Pheji 6

Leswi u fanelake ku swi tiva mayelana ni PreP

Pheji 7

Ku hlaya Vuk'uzenzele dawuniloda GOVAPP eka:

Secha SA Government eka Google playstore kumbe appstore

TIHLANGANISI NA

Vuk'uzenzele

@VukuzenzeleNews

Webusayiti: www.gcis.gov.za

Imeyili: vukuzenzele@gcis.gov.za

www.vukuzenzele.gov.za

Riq: (+27) 12 473 0353

Tshedimosetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

YA MAHALA A YI XAVISIWI

Swi suka eka pheji 1

Xiviko xo hetelela xi nyika vuxokoxoko bya timhaka leti SIU yi nga ti hundzisela eka NPA, tindzawulo na mihlangano ya mfumo na vanhu van'wana. NPA yi ta hetisa endlelo ro xupula vaendli va swobihla no lulamisa ku tsana loku kumiweke hi vulavisisi bya SIU, ku hlamusela Presidente.

Leswi endliweke

Ku sukela loko ku sun-gurile vulavisisi, SIU, hi ku tirhisana na vayimeri van'wana, yi fikelele leswi landzelaka:

- timhaka ta 45, leti nga na ntsengo wa nhlanguenelo wa R2.1 wa tibilyoni,

yi tsarisiwile eka Khoto yo Hlawuleka ya Vukungundzwana, Vuxisi na Mafambiselo ya Mali leyi nga riki Enawini. Khoto yo hlawuleka yi nyikiwile matimba ya nawu yo tlherisela timali ta mfumo leti yiviweke hi vukungundzwana, vuxisi na mafambiselo ya mali leyi nga riki enawini, na ku teka goza ra nawu ehenhla ka vaendli va milandzu;

- milandzu ya 224 yi hundziseriwile ku ya teka goza ro tshinya eka vatirhi va le ka tindzawulo ta mfumo kumbe mihlangano;
- milandzu ya 386 yi hundziseriwile eka NPA, naswona yinharhu yi hund-

ziseriwile ku ya tekeriwa goza hi huvonkulu;

- milandzu ya 330 yi hundziseriwile ku ya tekeriwa goza ra vulawuri, leswi katsaka ku onhiwa ka mavito (ku ka va nga ha swi koti ku endla bindzu na mfumo).

Ku ya hi xiviko, ntsengo wo ringana R551.5 wa timilyoni (nkoka wa mali na tinhundzu) wu ta tlheriseriwa mfumo, loko R34.2 wa timilyoni wu tlherisiwile ku fikela sweswi. Vulavisisi byi siverile ku lahlekeriwa ko ringana R114.2 wa timilyoni, no yimisa tikontiraka ta nkoka to ringana R170.4 wa timilyoni.

SIU yi langutele ku va

timhaka leti ti herile exikarhi ka Nyenyankulu na Dzivamusoko 2022, loko ku nga se yisiwa xiviko xo tatisa eka Presidente hi ku hela ka Khotavuxika.

Xiviko a xi katsi vuxokoxoko bya vulavisisi lebyi yaka emahlweni bya swihehlo leswi kumiweke hi SIU endzhaku ka siku ro hetelela leri vekiweke ra xiviko xo hetelela.

Leswi swi katsa vulavisisi bya vanyiki va vukorhokeri va 476, lava nga yelanisiwa na tikontiraka ta 964, ta nkoka wo hundza R961.6 wa timilyoni. Mivuyelo ya vulavisisi lebyi, ku vula Hofisi ya Presidente, na yona yi ta humesiwa eka xiviko xa Khotavuxika.

Presidente u khensile SIU eka ntirho lowu endliweke eka tin'hweti ta 18 leti nga hundza, na valumandleve na timbhoni tin'wana leti nga nyika valavisisi mahungu.

Vanhu va nga pfuna eka ku lwi-sana no herisa vukungundzwana eka mihlangano ya mfumo hi ku vika migingiriko ya vukungundzwana eka nomboro leyi vekiweke ya SIU eka **080 003 7774.**

CACH yi hlanganisa swichudeni na nkateko wo dyondza

Silusapho Nyanda

Vantshwa lava nga se kumaka tindhawu eka swivandla swa dyondzo ya le henhla va nga ya eka Sisiteme ya Ndhawu yo Hetisisa Swikombelo ya Tiko Hinkwaro (CACH) ku ya kuma ku pfuneka.

CACH i vukorhokeri bya mfumo bya le ka inthanete lebyi fambiswiwaka hi Ndzawulo ya Dyondzo ya le Henhla na Vuleteri (DHET). Vukorhokeri byi pfuna lava lavaka ku fikelela yunivhe-

siti, tikholichi ta Dyondzo na Vuleteri bya swa Xitheki-niki na Mitirho ya Mavoko (TVET) na mikateko ya nhluvukiso wa vuswikoti.

“Vukorhokeri bya CACH byi ve kona ku sukela hi ti24 Sunguti 2022 naswona byi ta pfala hi ti31 Nyenyankulu ku pfuna lava lavaka ku nghena eka dyondzo ya le henhla kambe va hlangana na mitlhontho yo kuma ndhawu,” ku vula Holobywa wa Dyondzo ya le Henhla na Vuleteri Dok Blade Nzimande.

CACH yi nga pfuna lava nga endla swikombelo swo amukeriwa eyunivhesiti kumbe kholichi hi nkarhi hi 2021 kambe va nga nyikiwi ndhawu eka nongoloko lowu va nga hlawula wona.

DHET yi hlamuserile leswaku leswi swi tala ku endleka loko mukombera a nga fikeleli swilaveko leswi faneleke kumbe ndhawu yo dyondza yi fikelerile eka nhlayo ya swichudeni leswi yi nga swi tsarisaka.

CACH yi nga tlhela yi pfuna lava nga endla swikombelo eka ndhawu ya dyondzo ya le henhla naswona va amukeriwile, kambe se va lava ku cinca khoso.

CACH yi ta hundzisela vanhu eka vukorhokeri bya nhluvukiso wa ntirhovutomi naswona laha swi kotekaka, yi va nyika nkateko wo langutisiwile eka tindhawu leta ha riki kona eka tiyuni-

vhesiti ni le ka tikholichi ta TVET kumbe nongonoko wo letela hi vuswikoti bya ntirho hi Vulawuri bya Dyondzo ya Xiyenge na Vuleteri (SETA), handle ko famba va ya eka tindhawu tihhi ni tihhi ta dyondzo.

Tiyunivhesiti hinkwato ta mfumo, tikholichi ta TVET na tiSETA ti nga fikelela databesi ya CACH ku lava vanhu lava fikelelaka swipimelo swa tindhawu leta ha riki kona. “Tindhawu ta dyondzo ti hlawula vanhu ku suka eka databesi ya CACH kutani ti tihlanganisa ni lava ti nga va hlawula,” ku vula muvulavuleri wa DHET Ishmael Mnisi.

Vaendli va swikombelo lava nga titsarisa eka CACH va fanele ku yisa vuxokoxoko bya vona, ku katsa na leswi va tsakelaka ku dyondzela swona. Vaendli va swikombelo va nga hlawula ku amukela kumbe ku ala ku amukeriwa ka vona eka sisiteme ya CACH.

Tindhawu ta dyondzo ya le henhla ti ta kota ntsena

ku fikelela vuxokoxoko bya vaendli va swikombelo eka CACH, ntsena loko vakombera va se va titsarisile no hoxa mbuyelo wa vona wa Giredi 12.

Mnisi u vula leswaku CACH yi tlhela yi pfuna swichudeni leswi nga ni ku tsakela leswi nga se tekaka xiboho mayelana ni ku hlawula ntirhovutomi hi ku va hundzisela eka Vukorhokeri bya Nhluvukiso wa Ntirhovutomi wa Kheta wa DHET.

Titsarisi eka CACH hi ku tirhisa *WhatsApp Chatbot* (078 776 8660), hi USSD *134*225# kumbe eka inthanete eka *cach.ac.za*. Ku kuma vuxokoxoko hi xitalo mayelana na CACH, endzela pheji ya *Facebook* eka *CACH_SA*.

government communications

Department: Government Communication and Information System
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Tel: 012 473 0353

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

Address: Private Bag X745, Pretoria, 0001

Acting Head of Editorial and Production
Tyrone Seale | tyrone@gcis.gov.za

Acting Editor-in-Chief
Zanele Mngadi | zanelemngadi@gcis.gov.za

Managing Editor
Irene Naidoo | irene@gcis.gov.za

Writers
More Matshediso
Silusapho Nyanda

Graphic Designers
Tendai Gonese | Benny Kubjana

Production Assistants
Jauhara Khan | Sebastian Palmer

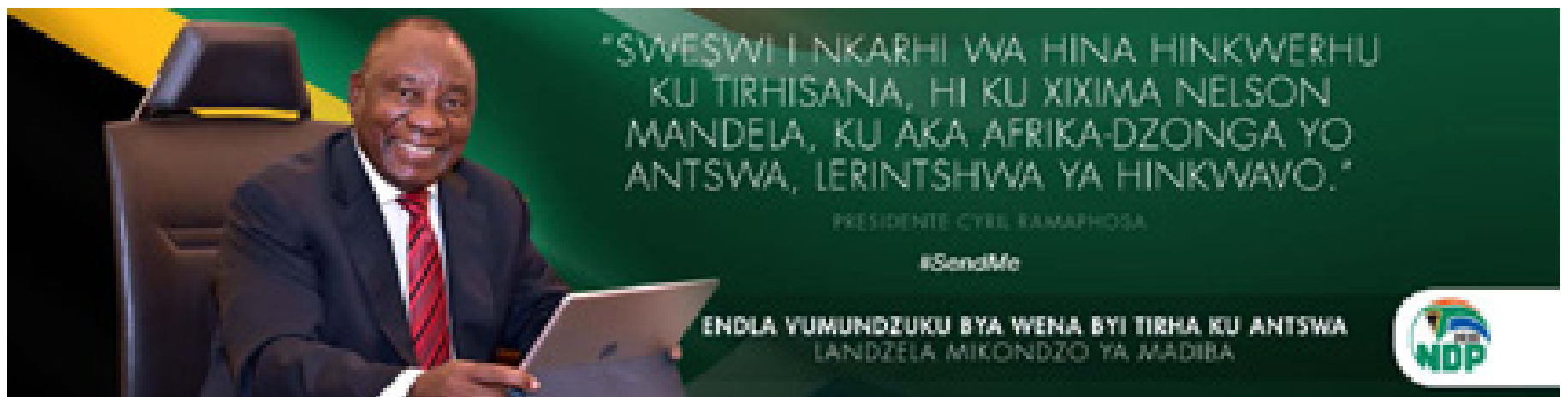
Language Practitioners
Nomgcibelo Motha | Boitumelo Phalatse
Thandolunye Magudulela | Sizwe Ziqubu

Vuk'uzenzele
is published by Government Communications (GCIS)

All rights reserved. Reproduction of the newspaper in whole or in part without written permission is strictly prohibited.

Printed by:

Distributed by:

Milawu leyintshwa yi tiyisisa ku lwisana na GBV

Silusapho Nyanda

Eku heleni ka lembe leru nga hundza, ndzi amukerile papila ku suka eka ntlawa wa vaakatiko lava nga ni ku vilela, leru a ri kombela leswaku mfumo wu sirhelela vavasati na vana va tiko leru eka madzolongana.

Ku komba ku tlakuka ka ku pfinyiwa na ku xanisiwa hi swa masangu, va tsale leswaku tanihi vavasati va ya emahlweni no hanya hi ku chava; va helerwa hi ku tshemba ka vona eka nawu.

Ndzi khumbekile swinene hi ku hlamusela ka vona ka nchavo lowu vavasati va tiko ra hina va tikumaka va ri na wona siku na siku.

Ku hlamula eka ku xaniseka loku vavasati na vana va tikumaka va ri na kona, hi pasisile milawu leyendleriweke ku va sirhelela. Kambe hambileswi ku nga ni mixupulo yo susa vaendlamilanzu eka rixaka, vavasati na vana va ha ya emahlweni va xaniseka no lova.

Ndza ha ku sayina swinawana swinharhu ku va milawu, leswi landzelelaka switshembiso swa hina swo tiyisa sisiteme ya vululami bya swa vugevenga, ku tlakusa vutihlamuleri eka swiyenge hinkwaswo swa

mfumo ni ku veka nseketelo wa vaxanisiwa lava nga hlula ehenhla ka matshalatshala ya hina hinkwawo.

Nawu wo Cinca swa Vugevenga na Timhaka leti Fambelanaka na Tona lowuntshwa wu sirhelela vanhu lava nga tsana ku va va nga xanisiwi ravumbirhi hi ku pfumelela tikhoto ku thola valamuri lava munhu lontsongo, mutsoniwa kumbe mudyuhari a nga kamberiwaka hi vona hi nkarhi wa mitengo.

Wu tlhela wu pfumelela ku ndlandlamuxiwa ka matirhiselo ya vumbhoni hi ku tirhisa ku hlanganisa ka leswi vulavuriwaka na leswi voniwaka. Leswi swi pfuna ku sirhelela mbhoni eka ku twisiwa ku vava, ku sivela ku hlwerisiwa ko ka ku nga fanelanga na ku hunguta matirhiselo ya timali eka mitengo.

Nawu lowuntshwa wu tlhela wu tiyisa swinene mafambiselo ya hina ya beyili.

Muchuchisi loyi a nga kanetiki beyili eka milanzu leyi hlawuriweke u fanele ku va ni swivangelo leswi rhekhodiwaka.

Khoto yi fanele ku tekela enhlokweni nxungeto wihi kumbe wihi wa madzolongana lama endliwaka ehenhla ka muendli wa xivilelo na mavonelo ya muendli wa

xivilelo hi vuhlayiseki bya yena. Handlekaloko khoto yi enerisekile leswaku ku na swiyimo swo hlawuleka leswi pfumelelaka ku humesiwa hi beyili, beyili yi fanele ku aleriwa.

Nawu wo Cinca Nawu wa Vugevenga (Milanzu ya swa Masangu na Timhaka leti Fambelanaka na Tona) lowuntshwa wu herisa ku tirhisa hi ndlela yo biha eka swa masangu ni ku dyondzisa vanhu lava nga tsoniwa emiehleketweni, na ku lulamisela leswaku milanzu ya swa masangu ehenhla ka vanhu lava nga tsoniwa emiehleketweni yi fanele ku rhekhodiwa eka Rhijisitarara Vaendli va Milanzu ya swa Masangu ra Rixaka (NRSO).

Hi hlamurile eka swikombelo swo tiyisa mafambiselo ya NRSO.

Vanhu lava nga kumiwa va ri ni milanzu ya swa masangu ehenhla ka vana kumbe vanhu lava nga tsoniwa emiehleketweni, lava nga kumiwa va ri ni nandzu wo tano eka nkarhi lowu nga hundza, naswona va gweviwile ku tshama ejele ku hundza 18 wa tin'hweti va nga endla xikombelo xo susa mavito ya vona eka rhijisitarara endzhaku ka 20 wa malembe.

Nawu wu ya emahlweni wu lawula ntirho wo vika wa vanhu lava tivaka leswaku ku endliwile milanzu ya swa masangu ehenhla ka vanhu lava nga tsana.

Nawu wo Cinca swa Madzolongana ya le Mindyangwini lowuntshwa wu tekela enhlokweni kun'wana ka ku tika loku vaka kona eka vuxaka bya madzolongana ya

le mindyangwini.

Hi tiyisile endlelo ro kuma swileriso swo sirheleriwa, no ndlandlamuxa swiyimo leswi xikombelo xa swona xi nga endliwaka.

Hi lulamisile mhaka ya vavasati na vana lava twisiwaka ku vava hambiloko va endlile, kumbe va ri eku endleni ka xikombelo xa xileriso xo sirheleriwa.

Loko khoto yi tshemba leswaku muendli wa xivilelo u le ka nxungeto wa khombo leru nga humelelaka nkarhi wun'wana ni wun'wana, yi nga nyika xileriso xo sirheleriwa hi xihatla handle ka xilaveko xo nyika muhlamuri xitiviso xa ku endliwa xa xileriso xolexo.

Xa nkoka, loko khoto yi ntshuxa munhu loyi a nga hehliwa hi nandzu wa madzolongana ya le mindyangwini hi beyili, loyi ku nga nyikiwangiki xileriso xo sirheleriwa ehenhla ka yena, khoto yi fanele ku nyika xileriso xo sirheleriwa endzhaku ko endla vulavisisi.

Loko khoto yi nyika xileriso xo sirheleriwa, yi fanele hi nkarhi wolowo yi nyika ni mpfumelelo wo khoma, ku yimisa, lowu faneleke ku nyikiwa Vukorhokeri bya Maphorisa ya Afrika-Dzonga (SAPS).

Loko xirho xa SAPS xi ehleketelela leswaku muendli wa xivilelo u le khombyeni hikwalaho ka ku tluriwa ka xileriso, xi fanele ku khoma muhlamuri hi xihatla.

Nawu sweswi wu sirhelela vadyuhari eka tinxaka hinkwato ta madzolongana ya le mindyangwini handle ko kanakana, naswona wu pfumelela vaendli va swivilelo ku endla swikombelo swa swileriso swo sirheleriwa eka inthanete, leswi

va hlayiselaka nkarhi ni ku durheriwa hi ku famba.

Ku sirhelela vaendli va swivilelo ehenhla ka ku xanisiwa loku yaka emahlweni, khoto yi nga nyika Xitiviso xo Veka Tihlo eka Vuhlayiseki lexi nga ta lava leswaku xirho xa SAPS xi tshamela ku tihlanganisa na muendli wa xivilelo swi nga tivivi hi muxanisi.

Vanhu lava nga hlula GBV va tala ku nyika xivilelo xo ka va nga khomiwi kahle kumbe ku nga tekeriwi enhlokweni loko va yisa swivilelo eswitichini swa maphorisa. Swirho swa SAPS leswi hlulekaka ku landzelela ku boheka ka vona ehansi nawu lowuntshwa swi ta va na nandzu wa matikhomelo yo biha.

Vanhu lavakulu hinkwawo lava nga na vutivi kumbe ku ehleketelela leswaku ku le ku endliweni ka madzolongana ya le makaya ehenhla ka n'wana, munhu loyi a nga tsoniwa emiehleketweni kumbe mudyuhari va boheka ku vika xendlo xolexo eka mukondleteru kumbe emaphoriseni. Ku hluleka ku endla tano i nandzu wa vugevenga.

Leswi swi endla leswaku nawu wa madzolongana ehenhla ka vavasati na vana wu va vutihlamuleri bya vanhu hinkwawo.

Ku pasisiwa ka milawu leyintshwa i goza ro ya eka endlelo leru. Kambe a hi xintshuxo. Xosungula hi fanele ku sivela ku endliwa ka madzolongana ni ku xanisa leswaku swi nga humeleli.

Hi ku tirhasana kun'we tanihi rixaka, hi fanele ku tirhisa rito ra hina, ku nghenelela ka hina na ku va ni xivindzi ku herisela makumu madzolongana lama endliwaka hi vavanuna ehenhla ka vavasati na vana.